

Consemnări despre acțiunile Armatei Române în Basarabia în jurnalul inedit al căpitanului Constantin Sănătescu (1918)

*Otilia Gherghe, Camelia Slabu**

Participant activ la Primul Război Mondial și la cel de Al Doilea Război Mondial, prin funcțiile deținute în statul român, Constantin Sănătescu (1885-1847) a fost una dintre personalitățile proeminente ale primei jumătăți a secolului al XIX-lea.

Constantin Sănătescu se trage dintr-o veche familie boierească din satul Sănătești¹, județul Gorj, familie a cărei ”diplomă de înnobilitare” datează din anul 1817². Tatăl său, Gheorghe Sănătescu, militar de carieră, a luptat ca voluntar în Războiul de Independență în Regimentul 2 Gorj și ca general de divizie în Primul Război Mondial alături de fiul său.

Constantin, fiul cel mai mare al generalului Gheorghe Sănătescu, s-a născut în 1885 la Craiova. ”A urmat cursurile gimnaziale și primele clase la Liceul ”Carol I” din Craiova, dar odată cu mutarea tatălui său, în 1900, la Regimentul 17 Mehedinți din Turnu-Severin, a fost trimis să-și continue studiile la Școala Fiilor de Militari din Iași. A urmat apoi Școala Militară de Infanterie și Cavalerie din București, pe care a absolvit-o în 1907, cu gradul de sublocotenent. În foaia matricolă, Comandantul școlii colonel Gărdescu nota : ”Sănătescu este un element eminent. Dotat de la natură cu multe calități bune ... A fost timp de 2 ani întâiul pe școală, deosebindu-se cu mult de cel din urmă... Bun călăreț”, iar căpitanul Mircescu, unul dintre instructorii săi, scria că sergentul major C. Sănătescu îi lasă „cea mai frumoasă amintire și impresia desăvârșită a unui om distins... Călăreț îndrăzneț. Rezistent la marșuri. Iubește calul și e pasionat de arma sa. Este inteligent. Posedă cultură generală. Cunoaște la perfecție regulamentul. Bun instructor”³.

În 1908, urmează cursurile Școlii speciale de Cavalerie din Târgoviște, iar în anul 1910, a devenit instructor, cu gradul de locotenent, la Școala Specială de Cavalerie din Târgoviște. În 1913, a luat parte la campania din Bulgaria.

Ca ofițer, comandant de escadron la Regimentul 10 Călărași din garnizoana Tulcea din 1914, Constantin Sănătescu va lua parte la luptele pentru apărarea țării în Primul Război Mondial, dând dovadă de mult curaj în fruntea escadronului său fiind avansat la excepțional și decorat cu ordinul ”Coroana României” cu spade în grad de cavaler, ”Steaua României” cls. V-a precum și cu ordinul rus ” Sfânta Ana

*Conervator Muzeul Olteniei Craiova.

¹ Sat din județul Gorj situat la circa 12 km nord-vest de Târgu-Jiu.

² Mihai-Sorin Rădulescu, *Sănăteștii-ascensiunea unei familii boierești din Oltenia.*, în „Privirea” nr. 112 din 11-17 martie 1998; C. Giurescu, *material pentru istoria Olteniei sub războiul austriac*, vol.II, București, 1944, p.431, 465-466.

³ Eugen Ichim, *Generalul Constantin Sănătescu: pentru Țară și Tron*, București, Editura Militară, 2014, p. 14, 56..

” cls. II-a, iar la sfârșitul războiului cu ”Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1918” , cu baretele Dobrogea, Mărăști și Mărășești, cu medalia ” Victoria ” și cu ” Crucea de Război ” franceză⁴.

Prin amabilitatea doamnei Simona Ghițescu – Sănătescu, am avut posibilitatea să consultăm jurnalul întocmit de tatăl său, Constantin Sănătescu, retrăgând partea care se referă la acțiunea din Basarabia. Dincolo de constatările cu caracter militar, căpitanul Constantin Sănătescu, om de aleasă cultură și având înclinații literare, ne oferă informații importante despre campania din Basarabia.

Constantin Sănătescu a fost nu numai un militar desăvârșit, el a fost în același timp un om de cultură, cu calități care se desprind și din consemnările realizate în timpul Primului Război Mondial.

Însemnările zilnice ale căpitanului C. Sănătescu cuprind o imensitate de fapte, întâmplări diverse și informații referitoare la cunoașterea desfășurării evenimentelor la care a luat parte de la declanșarea Primului Război Mondial până la încheierea acestuia (30 septembrie 1915 – 15 mai 1918). Evenimentele au fost consemnate într-o expunere lapidară, concisă și exactă, de regulă, după scurgerea unei zile.

În timpul războiului, ca ofițer de cavalerie, C. Sănătescu a luat parte mai întâi la luptele din Dobrogea⁵, Muntenia și Moldova, iar apoi la cele din Basarabia, înaintând în fruntea escadronului pe care îl comanda până la Tighina.

În acest articol, vom extrage din însemnările realizate de C. Sănătescu partea care se referă la trecerea armatei române în Basarabia.

La 20 octombrie 1917, la Chișinău, în cadrul primului Congres al tuturor moldovenilor din Rusia, s-a hotărât constituirea Sfatului Țării, pentru administrarea ”treburilor Basarabiei autonome”. La 2/15 decembrie Sfatul Țării prezintă *Declarația* prin care se proclamă Republica Democratică Moldovenească. Această hotărâre reprezintă primul pas în lupta românilor basarabeni pentru autodeterminare⁶. Declarația prevedea încredințarea puterii executive Consiliului Directorilor Generali, iar Sfatul Țării, ca organ suprem în republică, urma să adopte un program de reforme democratice, economice, politice și social-culturale⁷.

În toamna anului 1917, Basarabia era cuprinsă tot mai mult de anarhia bolșevică, de bandele de soldați ruși care se retrăgeau de pe frontul român

⁴ Constantin Sănătescu, *Jurnal*, cu o prefață de Simona Ghițescu-Sănătescu, București, Editura Humanitas, 1993, p. 5-6; Eugen Ichim, *op. cit.*, pp. 18-19.

⁵ Însemnările căpitanului Constantin Sănătescu referitoare la luptele din Dobrogea au fost prezentate de Otilia Gherghe, Camelia Slabu, *The first world war notes in the original journal of captain Constantin Sănătescu (First part)* în „Oltenia. Studii și comunicări. Arheologie-Istorie”, vol. XVIII-XIX, Muzeul Olteniei Craiova, 2011-2012, p. 261-269.

⁶ C. Gh. Marinescu, *Epopea Marii Uniri*, Galați, Editura Porto-Franco, 1993, p. 291.

⁷ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 484.

provocând mari dezordini, jafuri și asasinate prin satele moldovenești. Partea de nord și de sud fiind lăsate pradă armatelor rusești bolșevizate⁸.

La 6 ianuarie 1918, guvernul basarabean solicită guvernului român ajutor militar pentru apărarea ordinii în țară.

În aceste condiții, guvernul român, sub președinția lui Ion I.C. Brătianu, a luat hotărârea de a trimite trupe române în Basarabia pentru apărarea liniilor ferate și a dispozitivelor de aprovizionare. Marele Cartier Român trimite ordinele de operații trupelor române. Două divizii de infanterie și două de cavalerie vor începe imediat mișcările spre a trece Prutul. Divizia a 2-a trebuia să pătrundă în Basarabia între Ungheni și Leova și să înainteze în direcția Chișinău. Divizia a 13-a urma să treacă pe la Cahul, spre a ocupa Basarabia de sud. Între cele două divizii, legătura o va face Divizia a 2-a de cavalerie (din care făcea parte și escadronul ofițerului Constantin Sănătescu). În sectorul Basarabiei de Nord, Divizia I-a de cavalerie va opera în direcția Bălți-Soroca, până la marginea regiunii ocupate de austrieci, în județul Hotin⁹.

Constantin Sănătescu își începe însemnările în jurnal chiar din prima zi de la punerea în mișcare a armatei române spre Basarabia notând: ” 13 ian. 1918. Dimineața am plecat din Berezeni prin Fălciu peste Prut la Leky, sat românesc. Vreme închisă și răcoroasă. Cu Jipa cu căruța la Tiganca unde era Reg. 7 Roșiori spre a-mi lua solda ”.

Din primele pagini, jurnalul ne introduce în lumea rurală moldovenească, în atmosfera satului basarabean relevându-ne calitățile literare deosebite ale observatorului fin care a fost căpitanul C. Sănătescu ”Am plecat să mă plimb pe malul Prutului, privind lunca Moldovei, iar gândurile mele merg mai departe de zona unde ochii se opresc. Ce ne-o mai fi dat să trăim. Deocamdată aș dori să mai stăm în acest sat basarabean, unde mă simt liniștit și ca la mine în țară fiindcă aud în jurul meu vorbindu-se românește.... Mă distrez uitându-mă la copii ce joacă ”mija” și-mi crește inima când văd joc românesc și mai ales cum grăiesc numai românește... Am încălecat un cal al lui Pretorian și am plecat împreună spre Toceni, sat românesc, sat mare și frumos”.

Deși lapidare, descrierile locurilor și satelor pe unde a trecut ne dezvăluie noblețea sufletească, iubirea de țară, visul unei lumi fără războaie a autorului.

Sunt consemnate, de asemenea, rând pe rând, operațiunile militare la care a luat parte în fruntea escadronului.

Emoționantă este descrierea atacării Benderului de către armata română. Rânduri din care se desprind vitejia și curajul ostașului român. ”25 ian.1918. Ne-a venit și ordinul de operație ca să atacăm Benderul. Artileria a început bombardamentul pe întuneric, iar în faptul zilei vine și Reg. 6 R. și împreună

⁸ Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, București, Humanitas, 1991, pp. 283-285; C-tin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, 1916-1919, Ediția II-a, vol. III, București, Editura Casei Școalelor, București, pp. 81-83.

⁹ *Ibidem*, pp. 86-87.

pornim spre Bender. La ieșirea din Lișca, ne-am masat, apoi ne-am desfășurat și am pornit nebuni spre Bender intrând pe la nord, iar infanteria pe la est.

O goană pe străzi, focuri trase de prin case, morți întinși pe ulițe, case dărâmate, altele în flăcări, lume îngrozită care țipă; este îngrozitor o luptă de localitate. Brigada a descălecat, numai Escadronul meu a rămas în Bender să păzească caii la mână, iar trăgătorii noștri în goană au trecut Nistrul. *Escadronul 3 din Reg. 7 R. este prima trupă română care a trecut Nistrul*".

Trecerea Nistrului produce în sufletul autorului emoție, iar în minte i se derulează trecutul glorios al înaintașilor noștri. "Am trecut și noi Nistrul cu caii la mână pe un pod frumos și solid. Văd cetatea Benderului și cuget în urmă la vremurile lui Ștefan cel Mare și Ioan Vodă cel Cumplit, care și ei au luptat aici. Toate le-aș fi crezut, dar ca să trec cu armata peste Nistru, asta niciodată". Cea mai dramatică descriere a autorului memoriilor rămâne intrarea trupelor române în Benderul rusesc. "Benderul era în plină devastare de trupele noastre și de populația civilă. Jalea te apucă să vezi cum într-o clipă se spargeau ușile și geamurile și cum se îndesau cu toții la jaf. Câți oameni nu or rămâne pe drumuri în urma acestor jafuri săvârșite de bestia omenească... Am trecut prin Bender copleșit de gânduri urâte, căci eu nu am visat așa războiul. Cadavrele de bătrâni și femei înșirate pe drum îmi vorbesc de păcătoșenia noastră".

Pe 9 februarie, Constantin Sănătescu primește ordin de mutare la Divizia 16. Ajunge în țară, unde la biroul Decorațiilor primește ordinul "Coroana României".

În ultima parte a notelor, este relatată sosirea prizonierilor de război la Iași. "24 martie 1918. Sosec prizonierii din Austria și Bulgaria, aceștia din urmă sunt într-o stare mizerabilă, le plângi de milă. Printre ei găsesc unii ce au fost luați la Cocimar la 21 august 1916, când era să cad și eu prizonier. Printre cei de la Sopronek a venit și Titu Alexandrescu".

Jurnalul se încheie cu vestea alipirii Basarabiei la România și descrierea sosirii delegației Sfatului Țării la Iași : "28 martie. Pe străzi sunt arborate steaguri și lipite afișe. 30 martie. Ordin circular să mergem la gară să primim Sfatul Țării din Basarabia. Mi-am înșirat decorațiile pe piept, mi-am încins sabia pe care n-o mai atârnasem de un an și mai bine și am pornit la gară. La 10, a venit trenul, lume multă, entuziasm puțin. De aici, la Mitropolie, serviciu religios apoi defilare. Lumea umplușă trotuarele. După amiază, horă la statuia lui Cuza, unde au jucat și membrii familiei regale... Seara, retragere cu torțe".

Faptele de arme prezentate în <<Carnetul de însemnări>> al căpitanului Constantin Sănătescu întăresc ceea ce marele istoric și om politic Nicolae Iorga definea ca fiind trăsătura fundamentală a neamului românesc: "Suntem hotărâți să mergem până la capăt, în credința că [...] nu se poate cu nici un chip ca, și înaintea celei mai sălbaticе forțe organizate, să piară drepturile unui popor de a trăi pe pământul în care nu este un fir de țărână care să nu fie acoperit de cel mai nobil sânge"¹⁰

¹⁰ Nicolae Iorga, *Discursuri parlamentare. 1907-1917*, București, 1981, pp. 350-351.

În continuare redăm din însemnările căpitanului Constantin Sănătescu perioada cuprinsă între 13 ianuarie-10 mai 1918.

*

* *

13 ian. Dimineața am plecat din Berezeni prin Fălciu peste Prut la Leky, sat românesc¹¹. Ne instalăm nu tocmai comod. Vremea închisă și răcoroasă.

14 ian. Leky. Am dormit bine. Cu Jipa cu căruța la Tiganca unde era Reg. 7 Roșiori spre a-mi lua solda.

15 ian. Au venit la noi comisarul regesc și cu pretorul diviziei spre a executa o degradare a unui dezertor.

16 ian. Am plecat să mă plimb pe malul Prutului, privind lunca Moldovei, iar gândurile mele merg mai departe de zarea unde ochii se opresc. Ce ne-o mai fi dat să trăim. Deocamdată aș dori să mai stăm în acest sat basarabean, unde mă simt liniștit și ca la mine în țară fiindcă aud în jurul meu vorbindu-se românește. Constat că graiul celor de aici e foarte curat și mult mai frumos decât moldoveneasca, parcă ar fi munteni cei ce locuiesc aici.

M-am instalat într-o căsuță mică cu lt. Dămăceanu, amândoi mulțumiți căci am fost bine primiți de gazdă. Mă distrez uitându-mă la copiii ce joacă „mija” și-mi crește inima când văd joc românesc și mai ales cum grăiesc numai românește.

Am încălecat un cal a lui Pretorian și am plecat împreună spre Toceni, sat românesc, sat mare și frumos. La înapoiere ne-am oprit la conacul Atanasiu, azi devastat de soldații ruși și populația dimprejur. Mă plimb prin încăperile pustii și văd că trebuie să fi fost aici o gospodărie bine înjghebată.

17 ian. Leky. Zi cu ceață. Plec în inspecția școalelor care au început a funcționa regulat. Pe uliți, am lipit afișe pentru populația basarabeană ca să nu se alarmeze de

¹¹ După încheierea la 22 noiembrie/5 decembrie 1917 a armistițiului de la Brest-Litovsk dintre Rusia și Puterile Centrale, trupele rusești bolșevizate, retrase de pe frontul din Germania și România, în drumul lor spre Ucraina și Rusia, precum și trupele de prizonieri germani și austro-ungari care se îndreptau spre țările lor încălcau ordinea și legalitatea, destabilizând viața social-economică și politică a Basarabiei. La 6 ianuarie, guvernul basarabean solicită guvernului român ajutor militar pentru apărarea liniilor ferate și a depozitelor de aprovizionare. Guvernul român acceptă să trimită trupe militare pe teritoriul Basarabiei pentru restabilirea ordinii. Marele Cartier hotărăște trimiterea ordinelor de operații trupelor române: „Două divizii de infanterie și două de cavalerie vor începe imediat mișcările spre a trece Prutul. Divizia a II-a trebuia să pătrundă în Basarabia între Ungheni și Leova și să înainteze în direcția Chișinău. Divizia a 13-a trebuia să treacă pe la Cahul, spre a ocupa Basarabia de sud. Între cele două divizii, legătura o va face divizia a 2-a de cavalerie (la care a luat parte și C. Sănătescu cu escadronul său). În sectorul Basarabiei de Nord, Divizia I de cavalerie va opera în direcția Bălți-Sorooca, până la marginea regiunii ocupate de austrieci, în județul Hotin” (Const. Kirițescu, *op. cit.*, pp. 86-87).

sosirea noastră. Aflăm vestea cum că căpitanul Vasilescu Iosif a fost împușcat la Cahul, pe când intra în sat în capul escadronului; soldații săi de ciudă au trecut populația prin sabie.

La dejun ascultăm povestirea incidentelor de la Galați dintre trupele noastre și cele ruse, povestite de un soldat basarabean, martor ocular, și care acum a venit acasă.

Am întâlnit pe Lt. Colonel Petrescu D-tru din intendență și cu fratele său, Gheorghe, cu care am copilărit; ei se găsesc la Leova și mi-a făcut plăcere revederea lor după un foarte lung timp.

18 ian. De dimineață am fost deșteptat, era ordinul diviziei ca imediat oamenii școalei să-i trimit la corpuri.

Când sosim la Tiganca, regimentul se pregătea de plecare. Am trecut prin satele Epureni, Kaneja, Porumbesti, Tătărașeni, sate numai de români, și pe înnoptate ajungem în Borogany, unde trebuie să cantonăm. E întuneric tare de nu vedem pe unde călcăm și de-abia găsim locurile destinate pentru instalare. Cu Carp și Chiricuță tragem la casa unui român, care ne primește bine și ne pregătește de mâncare.

19 ian. Noapte agitată, căci până să se dea ordinul pentru ziua următoare ne-a apucat miezul nopții. Apoi, pe la ora 3 a sosit alt ordin: să luăm parte cu Reg. 6 R și Reg. 2 pe jos la dezarmarea rușilor din Col Desguize.

Am pornit din cantonament la 12, însă până în marginea satului am fost opriți, acțiunea începând mai târziu. Am stat cu toții într-o casă, unde cu Bogdănescu am avut vin, s-a jucat cărți. În fine, pe la ora 16 am pornit, eu comandam un divizion, 2 secții mitraliere și 1 secție artilerie. Întreaga mișcare a fost un fel de teatru, căci rușii nu aveau de gând să se bată. Esc. 3 a făcut o captură bogată de trăsuri și cai.

Din Col Desguize, pe înserate, am luat-o spre Ialpuzel, unde trebuia cantonat, deci mai aveam vreo 18 km, dar la Tanak suntem opriți și ne schimbă direcția la Bestemak. Am luat călăuză, căci se făcuse negură de nu zăream drumul. De la Tanak la Bestemak, 12 km care au fost penibil de executat, fiind întuneric și cu toții oboșiți și nemâncați. Am mers până la miezul nopții și am intrat în Bestemak fără cuartiruire, fără să ne dăm seama pe unde mergem.

20 ian. Am luat-o pe o uliță și am început a scula lumea să ne primească prin case. Am intrat și noi la una: nu foc, nu bagaje, nu mâncare. Numai la ora 3 ne-au sosit bagajele și am mâncat puțin. Eram cu Chiricuță și, morți de oboseală, ne-am trântit după cuptor dormind în cea mai mare mizerie.

De dimineață, mă duc la maiorul Capșa, care a nimerit o casă mai bună și l-am găsit cu mai mulți ofițeri. Am luat ceaiul la ei și am mâncat puțină brânză, apoi la

10:30 ne-am pus în marș spre Ialpuzel, unde am ajuns la 12 și unde ne-am găsit trenul regimentar și popota. Facem doar un popas în acest sat.

La 14:30, am și plecat cu escadronul pentru a închide intrarea de la sud de Grădiștea, unde se găsesc ruși. Reg. 2 pe jos va ataca satul dacă rușii se vor opune la dezarmare. Am trecut prin satul nemțesc Blagodate, unde locuitorii ni se plâng că rușii le-au făcut stricăciuni enorme. Vine și Reg. 2 pe jos ca să dezarmeze și trupele din acest sat, după ce terminase cu Grădiștea. M-am întâlnit cu Georgescu și Madancovici.

Am plecat și eu spre Grădiștea, bucuros că intru devreme în cantonament. Am și norocul de a găsi o cameră curată și caldă. Îmi instalez escadronul, dau ordine de percheziționarea caselor și de patrularea în timpul nopții.

21 ian. Ne-am odihnit bine peste noapte, cam tare scândura pe care am dormit, însă n-am prea luat în seamă. De dimineață ne-am pregătit de plecare. Vreme friguroasă și ceață.

La intrarea satului Saidac ne-am oprit și am pornit în scotocirea satului, unde am mai dat de câțiva ruși pe care i-am dezarmat. Am pornit apoi peste dealuri, prin păduri, și în fine am ajuns la Răzeni, pe care îl înconjurăm și gonim pe ruși instalându-ne noi. Primim ordinul ca să nu dezarmăm pe soldații de aici fiind moldoveni.

Am găsit o cămăruță la o prăvălie, unde m-am instalat cu Chiricuță. Au venit apoi mai mulți ofițeri pe la noi stând de vorbă până la ora mesei când ne-am îndreptat spre popotă. Am avut un borș și iahnie de pește. Peste drum de mine, a fost o nuntă unde poporul s-a înveselit toată noaptea.

22 ian. Am dormit binișor, deși m-au trezit noaptea cu un ordin ce trebuia executat ziua. Toate escadroanele au trimis recunoașteri către satele vecine.

Am inspectat cantonamentul în speranța că vom mai sta în Răzeni, dar și sosește ordinul de a ne pune în marș spre Bender, unde se aude tunul. O zăpăceală nemaipomenită din cauza unei rele conduceri. Plecăm la 12 fără ca să mănânce nici ofițerii, nici trupa și nici caii, dar ce le pasă celor mari.

Am pornit prin Puhoi la Gemenea, unde am făcut o haltă de 1 ceas, având norocul să dăm peste o gospodărie care ne-a dat lapte, ouă și brânză. Din Gemenea am pornit la ora 17, am trecut prin 2 sate nemțești sărăcicioase, dar curate și în fine la ora 21, intrarăm în satul Farladany, pe un întuneric de nu vezi unde calci.

Sunt indispus, căci văd nepriceperea că ne conduce și mă tem să nu dăm greș cum s-a întâmplat până acum. Oamenii și caii sunt rușiți de oboseală, căci sunt unii din ei care au călcat 60 de km fără mâncare și fără apă.

23 ian. La 12 a venit ordinul de plecare căci trupele noastre au fost respinse din Bender de bolșevici. Am plecat iar nemâncați, am ocolit pe la sudul satului Liska luând poziție la cota 120. Cu escadronul am plecat în recunoaștere spre Azuncea, unde n-am găsit nimic, dar am căpătat de mâncare de la o femeie.

Spre seară, primim ordin de a intra în Liska în cantonament de alarmă. Pe când coboram în sat, am fost văzuți de artileria dușmană, care ne-a aruncat câteva proiectile ce-au trecut deasupra noastră. Caii au rămas cu șeile pe ei într-o curte, noi am intrat într-o casă unde ne-am culcat 4 ofițeri: eu pe o bancă lângă cuptor, Capșa în pat, iar Leon cu Chiricuța pe o altă bancă.

24 ian. Peste noapte am fost treziți cu fel de fel de ordine. Dimineața ne-am dus la o casă, unde ni s-a dat lapte și ouă; casa era plină de refugiați înspăimântați din Bender.

Am încălecat și am pornit prin Gîrbovăț la Bulboaca, unde se găsește brigada de infanterie a colonelului Meleca. Reg. 7 R și 6 R vor face brigadă pentru operațiile viitoare ale Diviziei 11. După ce ne dă ordine pornim iar în Liska unde ajungem spre seară, așa că am făcut un drum degeaba, când ar fi putut numai adjutantul Regimentului să facă acest marș, scutind caii și oamenii de oboseală zadarnică. Iarăși lipsă de conducere.

În Liska am tras la vechea gazdă, care s-a îndurat să ne facă un borș de varză, care ni s-a părut grozav de bun din cauză că eram înflămânziți. La Bulboaca am dejunat bine în casa unor rusoaice fugite din Bender.

25 ian. Ne-a venit și ordinul de operație, ca să atacăm Benderul¹². Artileria a început bombardamentul pe întuneric, iar în faptul zilei vine și Regimentul 6 R și împreună pornim spre Bender. La ieșirea din Lișca ne-am masat, apoi ne-am desfășurat și-am pornit nebuni spre Bender intrând pe la sud, iar infanteria pe la vest.

O goană pe străzi, focuri trase de prin case, morți înșirați pe ulițe, case dărâmate, altele în flăcări, lume îngrozită care țipă; este îngrozitor o luptă de localitate.

Brigada a descălicat, numai Escadronul meu a rămas în Bender să păzească caii la mână, iar trăgătorii noștri în goană au și trecut Nistrul. *Escadronul 3 din Reg. 7 R este prima trupă română care a trecut Nistrul.*

¹² La 8 ianuarie 1918, trupele române atacă Benderul. Comandantul Brigăzii a 22-a, care conducea operațiile împotriva Benderului, dă ordin ca trupele române să rămână pe înălțimile unde se dăduseră luptele în așteptarea ajutoarelor. La 4 februarie după un bombardament prelungit dă un atac concentric cu șase batalioane de infanterie, trei baterii și un escadron de cavalerie. Benderul este cucerit împreună cu cetatea și cu podul său de peste Nistru. Un imens material de căi ferate și de război au căzut în mâinile românilor. (Const. Kirilțescu, *op. cit.*, p. 91-92).

În timpul acesta, am intrat într-o casă, unde totul era răscolit și devastat. Trebuie să fi fost casa unei persoane mai culte judecând după frumoasa bibliotecă rusă și jidovească ce era, precum și după copii de tablouri și aranjamentul mobilei. Am luat și eu 2 volume: „Mon frère Yves” a lui Pierre Loti și „Tartarin sur les Alpes” a lui A. Daudet.

Alături am găsit o magazie cu efecte rusești, unde am băgat escadronul și mitralierele să se echipeze cu cizme noi și rufărie.

Am trecut apoi și noi Nistrul cu caii la mână pe un pod frumos și solid. Văd cetatea Benderului și cuget în urmă la vremurile lui Ștefan cel Mare și Ioan Vodă cel Cumplit, care și ei au luptat pe aici. Toate le-aș fi crezut, dar ca să trec cu armata peste Nistru, asta niciodată. Am intrat în Benderul rusesc, unde ardeau casele. Reg. 7 R a primit ordin să se înapoieze la Lisca. La trecerea prin Bender ne-am oprit ca să luăm efecte pentru celelalte escadroane. Soldații au răscolit prăvăliile și au venit cu fel de fel de lucruri. Am luat și eu o șea, o geantă de corespondență, foi de cort, o cravașă și alte mărunțișuri. Benderul era în plină devastare de trupele noastre și de populația civilă. Jalea te apuca să vezi cum într-o clipă se spărgeau ușile și geamurile și cum se îndesau cu toții la jaf. Câți oameni nu or rămâne pe drumuri în urma acestor jafuri săvârșite de bestia omenească, care n-a încetat să tacă în om chiar după atâtea veacuri de civilizație. Am trecut prin Bender copleșit de gânduri urâte, căci eu nu am visat așa războiul, ci mai cavalereste. Cadavrele de bătrâni și femei înșirate pe drum îmi vorbesc de păcătoșenia noastră.

Ne-am reîntors la Liska unde ne-a venit și popota și de abia astă seară mâncăm cu toții. Peste noapte am pus un pluton în avant posturi, iar noi ne-am culcat parcă mai liniștiți.

26 ian. Am dormit mai bine căci am luat din Bender un pat de campanie pe care l-am și inaugurat, cedând banca de lângă sobă lui Chiricuță, iar Leon s-a culcat pe masă.

Se face inventarierea pradei aduse din Bender, căci fiecare a crezut să se completeze. Regimentul a cărat enorme cantități de provizii, în special zahăr bucați.

După masă am stat de am primit niște alimente oferite de săteni pentru soldații regimentului.

27 ian. După amiază am plecat cu 2 plutoane și 2 mitraliere pe care le-am instalat la Chițcani, pe malul Nistrului, în fața orașului Tiraspol. L-am lăsat pe Leon acolo să supravegheze trecerea de peste Nistru. În Chițcani am văzut o mănăstire de călugări foarte frumoasă. De acolo am plecat la Ozmocea unde era Esc. II. Fiind întuneric am rătăcit drumul, dar m-am descurcat repede. M-am întors apoi la Liska pe un întuneric grozav. Toate aceste zile le-am făcut în spinarea Luciei, tot ei îi fu hărăzit să mă treacă Nistrul, dar a început să slăbească tare și simt cum i se duc puterile.

29 ian. Pornim pe un timp admirabil și ajungem la Căușeni, unde era Reg. 11 R., care ne ospătează. Căușenii este un târg mare și foarte populat de cei ce au fugit din Bender. Pornim la drum din nou și spre seară picăm în Monizir (Grafinia). Intru repede în cantonament pentru că am numai un pluton, celelalte fiind împărțite; aștept însă plutonul lui Olivenbaum să sosească în noaptea asta.

De dimineață plecăm din Monzir, trecem prin Amovka, o cătună rusească, apoi intrăm în satul nemțesc Hoffnungsthal, un sat mare și frumos, unde ne oprim un sfert de ceas. O nemțoaică ne ospătează cu brânză, cârnați și tobă.

Pornim mai departe și intrăm în alt sat nemțesc, Klasnic, tragem la o casă mare unde ne primește cu mâncare. După o oră pornim din nou. Cerul s-a nourat și a început a ploua, vântul suflând tare dinspre vest. Coborâm un deal și iată-ne în Crasna, tot sat nemțesc, aici vom cantona. Satul Crasna este un sat mare și curat, cum nu se vede pe la noi. Casa în care sunt găzduit are un aspect ireproșabil, camera curată, poate cea mai bună ce o întâlnesc de când sunt în campanie.

1 febr. Crasna. Ne petrecem ziua în a aranja căruțele și a face un control al oamenilor și cailor, căci prea se zăpăciseră toate.

3 febr. Am primit ordinul de a recunoaște satul Tamurski. Am plecat cu escadronul și cu o secție de mitraliere, însă fiind viscol și drumurile încurcate și înzăpezite, am rătăcit și m-am pomenit spre Klasnic. De aici iar am ocolit și după mari eforturi am ajuns în satul hotărât. Am avut o vreme mizerabilă, cu vânt rece din față, de-ți era milă de soldați. Eu am dus-o bine cu mantaua mea rusească pusă peste dolman.

Tamurski e sat rusesc, dar sunt și câțiva moldoveni; la casa unuia dintre aceștia am nimerit și ne-a prins bine că ne-a dat de mâncare. Am percheziționat satul și la 16 am plecat luând călăuză. Am venit prin Vasnesienska și am ajuns în Crasna la ora 20.

5 febr. Adunarea regimentului în fața bisericii din Crasna pentru degradarea unui plutonier, care s-a făcut vinovat de furt.

6 febr. A venit Ralet și Diamant care ne aduc jurnale și vești: de abia acum aflăm de schimbarea guvernului în țară¹³.

7 febr. Ultima zi în Crasna, căci am primit ordinul să plecăm.

Se contramandază ordinul de plecare spre bucuria tuturor căci suntem bine instalați.

¹³ Pentru a motiva amânarea răspunsului la ultimatumul adresat de Puterile Centrale la 23 ianuarie/5 februarie 1918, pentru începerea negocierilor păcii separate, guvernul Ion I.C. Brătianu demisionează la 26 ianuarie/6 februarie 1918. Regele a încredințat formarea unui nou guvern generalului Alexandru Averescu, care avea să se constituie la 29 ianuarie/11 februarie 1918. (C. Gh. Marinescu, *op.cit.*, p. 280).

9 febr. Mi-a venit ordinul de mutare la Divizia 16, așa că peste câteva zile voi fi silit a porni în pribegie.

12 febr. De dimineață ne-am pregătit de plecare și am inventariat o coloană rusească căreia i-am oprit caii și căruțele. Acest fapt m-a indignat căci i-am lăsat în drum, o mână de nenorociți.

La 13:30 am pornit călare spre Tarutino. Timpul frumos, numai că era noroi. Marșul a fost foarte scurt așa că la 15 intrăm în Tarutino, care este un târg mărișor cu multe prăvălii, case frumoase, o biserică luterană impunătoare, un liceu, o școală superioară de fete și patru școli primare. Toate bune, dar locuri de cai puține și furajul lipsește. Sunt găzduit la casa unor nemți care mă primesc bine.

13 febr. După masă am fost la colonel unde am primit un ordin: trebuia să plec cu un detașament spre Akerman spre a cerceta satele Nicolaevca și Culevcea, din care s-a tras foc omorând un cal și un soldat din Esc. II.

15 febr. Tarutino. Mihăilescu aduce știrea că s-ar fi început tratativele de pace la Focșani¹⁴.

17 febr. Regimentul a primit ordin de plecare; m-am sculat repede și am trecut pe la casierie și popotă spre a-mi termina socotelile. Mi-am luat rămas bun de la Escadron; mi-am încărcat bagajele, și pe când regimentul ieșea pe bariera Crasnic, eu ieșeam pe aceea a Leiptigului. O zi splendidă; merg călare cu gândurile departe.

Trec prin Leiptig; la Romanovca am norocul să dau de Turel Sturza, care mă primește cu cea mai mare prietenie.

18 febr. De dimineață, la gara Basarabskaia unde imbarcăm. Peronul gării, plin de ruși ce merg la Bender. Am dejunat în gară la Lascarache, care era comandantul acestei gări. Trenul dinspre Bolgrad a sosit cu întârziere și s-a umplut pe dată cu ruși, de aceea mi-am întins patul de campanie în vagonul cu cai. Trenul a mers foarte încet, cu opriri mari prin stații, așa că seara de-abia am ajuns la Căușeni unde s-a oprit peste noapte, pentru a nu aduce atâția ruși în Bender în timpul nopții. Am dormit destul de prost fiind frig și sgomot.

19 febr. Când am ajuns în Bender, trenul spre Iași plecase. Iată-mă dar silit de a sta o zi în drum. Am fost prin oraș, tot pustiu și dărâmat cum l-am lăsat pe 25 ianuarie. În gară, un convoi de ruși ce-ți dau impresia unei cirezi de vite; sunt

¹⁴ Tratativele referitoare la condițiile armistițiului dintre delegațiile rusă și română și cea germano-austro-ungară au început la Tecuci și s-au finalizat la Focșani la 26 noiembrie/9 decembrie 1917. În cursul dezbaterilor s-a hotărât ca forțele ruse și cele germano-austro-ungare să încheie un armistițiu provizoriu, "până în momentul când chestiunea războiului sau a păcii va fi decisă în Adunarea Constituantă a întregii Rusii" iar pentru „Armatele române-preciza armistițiul- care operează sub ordinele generalului Prezan și care fac parte din frontul român încheie și ele această convenție, pentru timpul cât va dura armistițiul armatelor ruse de pe frontul român”. (*România în anii primului război mondial*, vol. II, București, Editura Militară, 1987, p. 430).

escortați spre a fi trecuți peste Nistru. În vagon avem o sobă, fiind răcoare am pus să facă foc.

Am umblat prin gară unde am întâlnit pe maiorul Isvoranu, comandantul pieței Bender, pe Lt. Col. Ghica de la 2 Roșiori și pe Lt. Col. Petrovicescu, care venise din Kișinău pentru o anchetă. Am dejunat la un restaurant din oraș, apoi m-am culcat puțin. Am fost din nou la plimbare și am întâlnit pe Voina. Pentru masa de seară m-am dus la restaurant, unde am întâlnit mai mulți ofițeri de infanterie, printre care pe căpitanul Marin Mețulescu, fostul meu profesor de istorie la liceul Carol din Craiova. Am venit apoi în gară și m-am culcat în vagonul meu.

20 febr. M-am trezit dimineața la Kișinău; m-am dat jos prin gară. Am întâlnit pe căpitanul Demetriad din Craiova, pe care l-am luat cu mine în vagon. Vreme urâtă, a început a ninge. Am dejunat în vagon.

În Ungheni ne-am oprit mult, tot așa și în celelalte stații până în apropiere de Iași, când trenul a stopat definitiv, linia fiind blocată. Am luat-o pe jos și am ajuns la Comandamentul Diviziei. De aici am fost la Comenduire și în fine de abia am găsit pe Nicolescu, care se mutase.

21 febr. Am dormit la Nicolescu. Am fost la Divizie de mi-am aranjat caii, apoi bagajele. Pe stradă, lume multă. A apărut suplimentul de avansări. Circulă zvonuri de o pace mizerabilă. Întâlnesc pe Cristescu și Mazăre.

După amiază am fost pe la Cercul Militar.

22 febr. Îmi iau biroul în primire: sunt ajutorul lui Dragomirescu la operații. Deocamdată văd că nu am nimic de făcut.

23 febr. Am fost la biroul Decorațiilor de am primit Coroana României.

24 febr. Pe stradă, mare forfoteală căci pleacă misiunea franceză¹⁵.

26 febr. Am condus la gară un ofițer rus, care este trimis la Bender. M-am întâlnit cu Jean. Am fost la cinematograf. A venit la Iași Marghiloman. Aflăm vești asupra păcii.

1 mart. Zi ploioasă. Am primit ordin de a merge să mă instalez în gara Socola pentru a supraveghea trupele ruse și ucrainene de acolo. Am fost cu automobilul la Socola, însă cea mai mare parte din ruși a plecat.

¹⁵ La 8 martie 1918, generalul francez H. Berthelot, după o discuție amplă cu noul prim-ministru, generalul Al. Averescu, i-a adresat întrebarea: „Mai există vreo șansă ca România să nu accepte condițiile care i-au fost puse și să reia lupta? Dacă da, eu rămân, dacă nu, plec”. Răspunsul lui Averescu a fost: „Nu! Preiau condițiile impuse; nici măcar nu vreau să le discut pentru a nu avea aerul că le accept” (C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 280).

9 mart. M-am prezentat la Divizia 16 de plecare, apoi la Dragomirescu ne-am dus la M. St. M., unde ne-am prezentat de sosire. Am fost repartizat la Biroul Rechizițiilor, unde va fi mult de lucru.

10 mart. Am început serviciul câte puțin. Masa o iau acum la M.St.M. Orele de serviciu sunt convenabile.

11 mart. E Duminecă, serviciul suspendat, am fost la Mitropolie, cor frumos, lume prea multă. După amiază am vrut să mă duc pe la col. Rosetti, nu l-am găsit acasă. M-am dus la generalul Razu, unde era lume strânsă. Seara, la teatru am văzut „Suzeta” de Brieux, în care D-na Eliza Popescu a jucat admirabil.

12 mart. Au sosit prizonierii de la Soproniek (Austria). Găsesc o mulțime de cunoscuți: Cupleanu, Axente, Gărdescu, Bernescu, etc.

Englezii au mâncat o bătaie strașnică de la nemți, se vorbește de 30.000 prizonieri și 400 tunuri.

13 mart. Vreme rea, a început să ningă și s-a făcut noroi pe drum. Vin mereu ofițeri prizonieri și cei ce se demobilizează. Am intrat de vreme acasă.

16 mart. E frig, parcă acum ar începe iarna. Am citit piesa lui Bernstein „La Griffe”, mult inferioară celorlalte piese ale lui. Seara la teatru, „Madame Butterfly”, foarte bine montată și bine cântată atât de Drăgulineasca, cât și de Rebege și Costescu Duca.

17 mart. La birou, mult de lucru cu întocmirea tabelelor de preț maximal. S-a prezentat și Pastia Fotache la biroul instrucției. Tratativerile de pace s-au întrerupt din nou.

20 mart. Am fost la teatru unde s-a jucat „Nora” de Ibsen. Mariora Ventura a jucat admirabil, tot așa și Manolescu, Bulandra mi s-a părut mai slab.

23 mart. Colonelul Eliad m-a chemat întrebându-mă asupra dorințelor de a pleca la Școala de Cavalerie. Tot în acest sens m-a întrebat și generalul Ionescu Marin.

24 mart. Sosesc prizonierii din Austria și Bulgaria, aceștia din urmă sunt într-o stare mizerabilă, le plângi de milă. Printre ei găsesc unii ce au fost luați la Cocimar la 21 august 1916 când era să cad și eu prizonier¹⁶. Printre cei de la Soproniek a venit și Titu Alexandrescu.

¹⁶ În perioada 19-24 august (1-6 septembrie 1916), când au avut loc luptele la Turtucaia, Regimentul 10 Călărași, aflat în poziție de apărare la granița sudică a Dobrogei este atacat de trupele bulgare și riposta sa este fermă. Escadronul 4, comandat de căpitanul C-tin Sănătescu, se afla în misiune de acoperire a frontierei în zona văzii Kuiuđjuk și se va distinge în luptele de la Conak Kuiuđjuk și Cocimak, asigurând retragerea în ordine și cu tot materialul. (*România în războiul*

25 mart. Pe stradă se împart cocarde pentru „Orfanii de Război”.

26 mart. Sosesc mereu prizonieri¹⁷.

27 mart. Sosesc mereu prizonieri. Timp frumos.

28 mart. Pe străzi, arborate steaguri și lipite afișe ne vestesc alipirea Basarabiei. Nici un entuziasm din cauza vremurilor grele.

Mi-a venit plutonierul major Darie, apoi un alt soldat din Reg. 7 R., care mi-a adus o scrisoare de la colonelul Cihosky.

30 mart. Serviciul suspendat, *ordin circular să mergem la gară să primim Sfatul Țării din Basarabia*. Mi-am înșirat decorațiile pe piept, mi-am încins sabia pe care nu o mai atârnasem de un an și mai bine și am pornit la gară. La 10, a venit trenul, lume multă, entuziasm puțin. De aci, la Mitropolie, serviciu religios apoi defilare. Lumea umpluse trotuarele. După amiază, horă la statuia lui Cuza, unde au jucat și membrii familiei regale. Seara, retragere cu torțe. Nu știu de ce, dar toate mă lasă rece și privesc cu neîncredere.

1 apr. Orașul a intrat în liniște din nou, căci Sfatul Țării a plecat la Kișinău, iar Miniștrii noștri s-au întors la București spre a relua tratativele de pace.

3 apr. Mi-am făcut raport de mutare la Școala de Cavalerie, să vedem cum voi nimeri-o.

24 apr. A venit zvonul de pace că s-a semnat. În fine!

26 apr. Iași. Au venit jurnalele din București cu tratatul de pace. Un dezastru pentru noi, am simțit o durere nespusă¹⁸.

mondial, vol. I, Documente-Anexe, Imprimeria Națională, București, 1934, p. 561, p. 568; Eugen Ichim, *op. cit.* p. 18.)

¹⁷ Cu toate eforturile depuse de statul român, acțiunea de repatriere, mai ales a prizonierilor aflați în Rusia și Italia, proveniți din rândul românilor care luptaseră în fosta armată austro-ungară, a fost extrem de dificilă, prelungindu-se mulți ani după încheierea războiului. (Luchian Deaconu, Otilia Gherghe, *Ofițeri craioveni prizonieri de război 1916-1918. Mărturii zguduitoare*, Editura Sitech, Craiova, 2010 p. 81).

¹⁸ Prin tratatul de pace de la București, semnat în palatul de la Cotroceni, la 24 aprilie/7 mai 1918, Puterile Centrale impuneau României condiții grele atât teritoriale, cât și economice: Dobrogea era cedată inamicului, România beneficia de un culoar, care îi asigura accesul spre Marea Neagră; o importantă parte a zonei muntoase, în suprafață de 5.600 km², în care se aflau 131 comune și sate, cu 724.957 locuitori, intrau în stăpânirea Austro-Ungariei. Statul român trebuia să cedeze Germaniei întregul surplus de cereale. Germania monopoliza șantierul naval, industria petrolului și a lemnului. Germania își păstra în România întregul său potențial de război. Starea de război a fost înlocuită cu starea de ocupație. Regimul a fost terorist, iar jaful organizat în detalii. În cei doi ani, cât a durat ocupația, au fost scoase din țară: 1.273.182 tone grâu, 495.370 tone porumb, 94.613 de alte cereale și leguminoase etc. Ocupanții au luat 530.345 de cai, 641.617 bovine, 37.205.980 oi

28 apr. Au venit nemții la Iași, și umblă pe drum ca la ei acasă, ba ne și salută obligându-ne a răspunde.

30 apr. Vreme urâtă și noroi. Citesc în jurnalele din București moartea lui Coșbuc. Aici, la Iași, a murit Delavrancea. Coincidență fatală să pierdem două talente; după un faliment vine și alt faliment literar.

10 mai. S-au dus serbările de altă dată: nu se mai aud muzici, nu fâlfâie stindarde, nu vezi soldați gătiți de paradă; e jale peste tot¹⁹.

Prin bogata și diversă informație pe care o cuprinde, jurnalul căpitanul Constantin Sănătescu reprezintă un document important pentru cunoașterea curajului, dârzeniei, faptelor de eroism, dragostea de țară ale soldaților români în luptele pentru apărarea teritoriului țării, pentru făurirea României Mari.

Sublocotenent (1908)

Căpitan (8 ianuarie 1916)

și 3.560.812 porci. Distrugerile provocate de război, prezentate Comisiei reparațiilor, s-au ridicat la 17,722,307,999 franci aur. (Academia Română, *Istoria românilor*, vol. II, tom II, pp. 449-450).

¹⁹ Odată cu reîntrarea României în război la 28 octombrie/10 noiembrie 1918 alături de Antantă, regimul stabilit prin Pacea de la București devenea nul. Declarând război Germaniei, trupele române au intrat simultan alături de trupele aliate în teritoriile românești ocupate. Victoria Aliaților asupra Puterilor Centrale a facilitat procesul întregirii statale a României, proces care s-a definitivat la 1 Decembrie 1918.

Maiorul Constantin Sănătescu în biroul de campanie pe front (1917)

Placă cu decorațiile primite de Constantin Sănătescu în Primul Război Mondial